

Dětská kriminalita

Jana Fišerová¹

Problematika trestné činnosti dětí popř. mládeže představuje v teorii i praxi stále živé téma několika vědních oborů. Nárůst bezohlednosti mladistvých pachatelů je společně konstatován mnoha experty nejen ze soudní psychiatrie. Trestné činy mladistvých pachatelů tvoří významný podíl na celkové kriminalitě a tento podíl je vyšší, než poměr této věkové skupiny v populaci, přičemž v posledních letech došlo k jeho nárůstu.

Boj proti trestné činnosti dětí či mládeže představuje jeden z klíčových momentů boje proti kriminalitě vůbec. Trestná činnost mládeže je jednak předobrazem budoucí kriminality dospělých pachatelů, jednak lze předpokládat, že preventivní opatření budou mít u mladistvých větší účinnost a mohou včas zabránit rozvoji jejich kriminální kariéry.

Kriminologickými výzkumy bylo zjištěno, že určité jevy, vyskytující se v biologické, psychologické a sociální sféře jedince, jsou schopny ovlivnit jeho sklony ke kriminálnímu jednání. Je ovšem jisté, že žádný z kriminogenních faktorů sám o sobě není schopen vysvětlit sociálně patologické jednání jedince v celistvosti. Jednotlivé poruchy mohou být paralyzovány nebo naopak prohlubovány situací v oblastech jiných. To znamená, že stejná nepříznivá životní událost nemusí poznamenat různé jedince stejným způsobem a že žádnou životní situaci nelze považovat za fatální. Sociálně patologický dopad různých kriminogenních faktorů, vyskytujících se v biologické, psychologické a sociální sféře jednotlivce, je v praxi výslednicí jejich vzájemného složitého působení (Chmelík, 1995).

Výrazná souvislost kriminálních projevů mladistvých je spatřována ve vztahu k jejich rodinnému zázemí a jeho poruchám. Rodina je obvykle prvním sociálním prostředím, se kterým se dítě setkává. Kvalita rodiny do značné míry ovlivňuje start dítěte do života, rodina je prostředníkem sociálních norem a hodnot, má bezkonkurenčně výraznou výchovnou funkci. Vliv rodiny může být jak pozitivní, tak negativní, může pomáhat rozvíjet schopnosti dítěti vrozené nebo naopak nevhodnými zásahy tlumit jeho přirozený rozvoj.

V rodině se vyskytuje i celá řada dalších kriminogenních faktorů. Velmi často je v rodinách mladistvých delikventů diagnostikován alkoholismus nebo jiná toxikománie rodičů, sourozenců i dalších osob z jejich nejbližšího sociálního okolí. Jako výrazný kriminogenní faktor se projevuje i prostituční nebo značně promiskuitní jednání těchto osob.

Významným způsobem zasahuje do výchovy dětí a mladistvých i škola a předškolní zařízení. V nich se dítě, často poprvé ve svém životě, setkává s přímým působením norem a hodnot platných v okolním sociálním světě. Pro budoucí mladé delikventy je příznačné, že často vstupují do školního prostředí nepřipraveni. Tyto děti se odlišují především nekázní, nedostatečnými hygienickými návyky, malým zájmem o výuku, nedostatečnou slovní zásobou, v případě Romů často i neznalostí vyučovacího jazyka, netolerancí ke spolužákům apod. Škola předpokládá, že do ní přicházejí děti, předpřipravené rodiči nebo předškolními zařízeními. Pokud se dítě odlišuje od svých vrstevníků nekázní, příp. jinými výše uvedenými jevy, je učitelem podvědomě interpretováno jako zlé, učitel se je snaží izolovat, dávat na ně větší pozor. V důsledku sankcí se pak dítě dostává na okraj třídy. Často provází snížené hodnocení chování dítěte i snížené hodnocení jeho prospěchu v jednotlivých učebních předmětech, neboť často nebývá odlišována faktická úroveň znalostí od nevhodné formy jejich prezentace. V důsledku uvedených skutečností dochází často ke stigmatizování jedince, tedy jeho trvalému zařazení do kategorie žáků s negativními charakteristikami. Toto zařazení pak s sebou přináší další prohloubení konfliktních vztahů mezi učitelem a žákem a nezřídka i mezi problémovým žákem a jeho spolužáky. Chopení do školy se pak pro takového jedince stává neradostnou, frustrující záležitostí, dítě začíná školu a priori

¹(jana.fiserova@uho.cz) PF UHK, Víta Nejedlého 573, Hradec Králové

odmítat. Podobná situace také nastává nezřídka u mladistvých, kteří jsou přehnaně ambiciózními rodiči po absolvování základní školy donuceni ke studiu oboru, na který svými schopnostmi nestačí. Uvedené problémy často vedou mladého jedince k záškoláctví, které, zejména pokud se jedná o vícedenní záškoláctví, navíc spojené s útekem z domova, je významným signálem, jenž se často váže k nastoupení delikventní životní cesty. Podobné příčiny jako záškoláctví mívají často i další sociálně patologické jevy, které se ve školním prostředí vyskytují, jako projevené fyzické i verbální agrese, krádeže, nezáměr o studium, soustavné kouření, požívání alkoholu apod. Rodiče mladých delikventů často zaujímají ke škole dvojí extrémní postoj. Na jedné straně jsou rodiče, kteří svým nezájmem o školu, ať přímo či nepřímo projeveným, schvalují bojkot školních povinností žákem. Na druhé straně existují rodiče, kteří svými neúměrnými požadavky na dítě způsobují, že se dítě hrouť a nakonec zcela selhává, což v extrémních případech vyúsťuje i k sebepoškozujícím nebo suicidiálním tendencím. Oba tyto rodičovské postoje vyvolávají nepřítelský vztah mladého jedince ke škole.

Prožívání volného času má velký význam pro dotváření životní dráhy mladého člověka. V této době se jedinec více než jindy řídí svými touhami a potřebami, které jsou primárně závislé na jeho vnitřních hodnotách, jež si vytvořil nebo mu byly zprostředkovány v průběhu socializace. Výsledky výzkumu, zaměřeného na kriminalitu mládeže a volný čas ukazují, že mladiství delikventi mají obecně více volného času než jejich nedelikventní vrstevníci. Také jejich subjektivní pocit volného času je u nich výrazně vyšší. Tento fakt lze vysvětlit například i tím, že pokud má někdo nějaký hlubší a trvalejší zájem, zdá se mu, že čas, který má pro něj vyhrazen, je velmi omezen. Na druhé straně bezkonceptnost a z ní vyplývající pocit nudy může ve svém důsledku vzbuzovat u mladistvého dojem nadbytku volného času.

Výzkum prokázal, že delikventní mladiství preferují pasivní způsoby prožívání volného času. V současnosti je oblíbené sledování videa, televize. Zdá se, že by byl podnětný výzkum závislosti zejména násilné trestné činnosti mladistvých ve vztahu ke sledování akčních snímků, hororů apod. s pomocí ukazovaného násilí.

Delikventní mladiství také preferují aktivity, které mají vztah k požívání alkoholických nápojů. Časté návštěvy diskoték a tanečních zábav kombinují s alkoholickými excesy a promiskuitním chováním. Frekvence úzu a abúzu alkoholu u mladistvých delikventů je výrazně vyšší než u nedelikventních jedinců. Delikventní mladiství také preferují pití na veřejnosti — návštěvy hostinců a restaurací. V souvislosti s abúzem alkoholu mají tyto jedinci výrazně více závažných nepřijemností i sociálních okolí.

Mezi další rizikové faktory musíme také zařadit vliv vrstevníků či vrstevnických skupin part či pobyt v ústavním zařízení.

V souvislosti s nárůstem kriminality dětí a její možnou prevencí je velice často diskutována odborníky i veřejností otázka snížení hranice trestní odpovědnosti. Ve většině států světa mohou jít za zločin před soud čtrnáctileté i mladší děti, zatímco v České republice je možné potrestat až patnáctiletého delikvanta.

Současné požadavky na úpravu hranice trestní odpovědnosti, se týkají předělového věku 15 let, kdy nezletilý se stává, byť se na něj vztahují zvláštní ustanovení trestního zákona, trestně odpovědnou osobou. Tato v poslední době velmi diskutovaná otázka se odráží v poměrně širokém názorovém spektru. Na jedné straně stojí názor, že by dosavadní věková hranice trestní odpovědnosti 15 let měla zůstat zachována, na straně druhé se naopak operuje s názorem, že by mělo dojít k jejímu snížení o jeden rok, tedy na 14 let. Objevují se ovšem i návrhy na snížení věkové hranice výběrově pro závažné delikty s tím, že by bylo takové opatření legislativně a organizačně provázáno vytvořením podmínek pro převýchovu této části mládeže, jak po linii individuální péče vykonávané mimo výkon trestu, resp. mimo ústav, tak i včetně zabezpečení dostatečného počtu míst v příslušných léčebně výchovných ústavech a v ústavech uzavřeného typu s náležitým účelovým vybavením.

Úpravy snížení hranice trestní odpovědnosti mají dvě varianty:

1. dvojitá hranice trestní odpovědnosti, kdy současná hranice trestní odpovědnosti by byla zachována a jen účelově snížena na 14 let, a to jen u pachatelů, kteří spáchali závažné trestné činy (typu loupež, vražda, úmyslné ublížení na zdraví se závažnými následky apod.),
2. hranice trestní odpovědnosti by byla snížena na 14 let, což odpovídá jak naší tradici — před rokem 1950 v naší republice byl hranicí trestní odpovědnosti věk 14 let — tak i právní úpravě jiných okolních právě vyspělých zemí.

Při široké diskusi o návrhu snížení hranice trestní odpovědnosti v České republice na 14 let věku, používají odpůrci navrhované změny tyto argumenty:

- že v převážném počtu států je stejná věková hranice trestní odpovědnosti jako u nás a tento stav vyhovuje, nebo je dokonce vyšší a o jejím snížení se neuvažuje,
- že děti ve věku kolem 14 let je neúnosné věznit, tj. trestat nepodmíněným trestem odnětí svobody, protože, bohužel většina našich občanů včetně některých výchovných a sociálních pracovníků si pod pojmem trest představuje vězení,

S možností trestat v České republice i čtrnáctileté zločince souhlasí policisté i sociální kurátoři. Zároveň však upozorňují na to, že taková úprava trestního zákona by se neobešla bez dalších změn týkajících se celého systému převýchovy nejmladších delikventů. Vyřešit by se podle nich musela také otázka jak by vězni školou povinni navštěvovali vyučovací hodiny. Takovou otázku by pravděpodobně vyřešila změna školského zákona. Zřejmě by to nebyl velký problém, žáci by pravděpodobně dodělavali školu ve vězení. Podobné je to například v případech, kdy žák tráví dlouhou dobu v nemocnici a tam se také koná vyučování. Většina odborníků v České republice se shoduje na tom, že hrozba trestu by měla působit na děti především preventivně a že trest vězení by přicházel v úvahu hlavně u těžkých zločinů.

Trest je rovnocennou součástí výchovného působení jako odměna. Doprovází člověka po celý život a je jedním ze základních prostředků nezbytných pro fungování společnosti. Ukládání trestů společnosti za jednání, která jsou v určitém čase společnosti hodnocena jako společensky nebezpečná, nežádoucí, jejichž trestání je ochranou jak společnosti, tak i jejích členů, musí však být, vzhledem k jejich závažným následkům, mnohem citlivěji zvažováno a individualizováno. Zejména pokud se jedná o výchovný dopad na novou generaci.

K této velice aktuální problematice jsme provedli menší výzkumné šetření, jehož cílem bylo zjistit postoj respondentů ke snížení hranice trestní odpovědnosti mladistvých pachatelů v České republice. Dalším cílem bylo zmapovat, zda se názory občanů v různých místech kraje liší v závislosti na velikosti města a počtu obyvatel. Důležitým cílem výzkumného šetření bylo objasnit existenci případného vztahu mezi souhlasem respondentů se snížením věkové hranice trestní odpovědnosti, jejich věkem, pohlavím a dosaženým vzděláním.

Anketní šetření k názorům respondentů na snížení trestní odpovědnosti prokázalo, že v obou vybraných městech se nadpoloviční většina respondentů přiklání k tomuto řešení a jako ideální věk trestnosti mladého člověka uvádí více jak tři čtvrtiny dotázaných hranici 14 let.

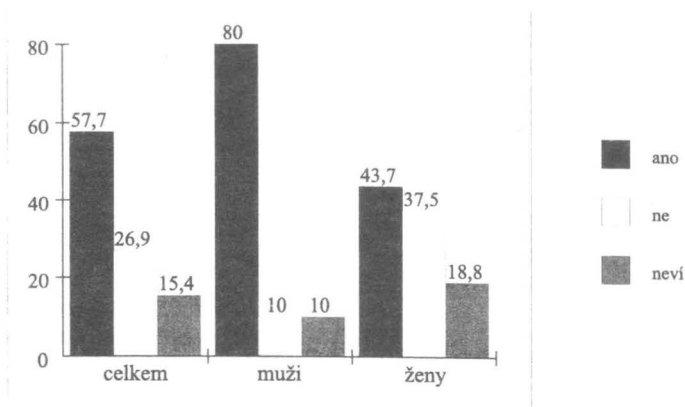
Šetření naopak neprokázalo předpoklad, že názory respondentů se budou lišit podle velikosti města.

V obou vybraných městech jako důvod snížení hranice trestní odpovědnosti jasně převládá rostoucí kriminalita dětí a mládeže. Se značným odstupem za tímto důvodem je potom preventivní účinek represivního opatření, zneužívání beztrestnosti dětí a dřívější dospívání.

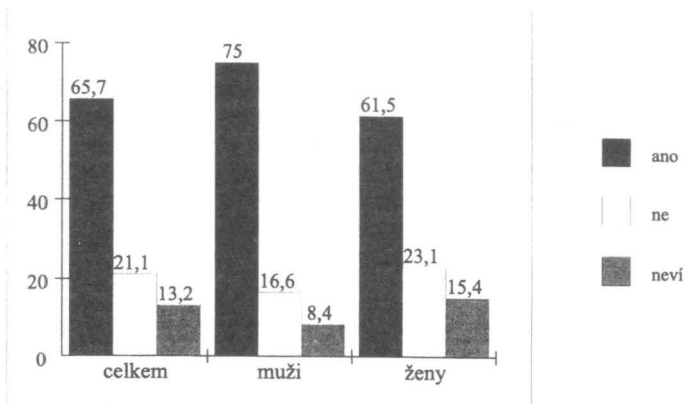
Šetření mapuje postoje veřejnosti, ale rozhodnutí leží na legislativě. Víc než trestat, zaměřit se na prevenci! Trest = poslední možnost = nic neřeší! Trestní odpovědnost dříve „ano“, ale současně upravit podmínky pro výkon trestu, resp. vytvořit dostatečnou škálu tzv. alternativních trestů. Je důležité, aby trestem nebyly dotčeny další podmínky výchovy mladého

člověka, zejména dokončení základního vzdělání a další příprava na budoucí povolání. Lze tedy shrnout, že účelem návrhu snížit věkovou hranici trestní odpovědnosti není uvěznit čtrnáctileté pachatele, ale učinit je dříve trestně odpovědnými za jejich úmyslné kriminální činy a umožnit tak časnější individuální zacházení s nimi s případnou osobní odpovědností např. probačních úředníků za účelnost tohoto zacházení a zahájit tak dříve preventivní působení zaměřené na předcházení opakovaní trestné činnosti, zabránit nezletilým delikventům v pokračování jejich kriminální kariéry. S návrhem snížit věkovou hranici trestní odpovědnosti souhlasí i nadpoloviční většina občanů České republiky. Jak ukázalo výzkumné šetření, k tomuto faktu se přiklání i nadpoloviční většina dotázaných občanů vybraných měst Hradeckého kraje, Trutnova a Hradce Králové.

Graf 1: Celkové počty odpovědí k otázce snížení věkové hranice trestní odpovědnosti Hradec Králové (v procentech)

Graf 2: Celkové počty odpovědí k otázce snížení věkové hranice trestní odpovědnosti - Trutnov (v procentech)

Literatura

- [1] Gjuričová, J.: Vývoj kriminality v České republice se zvláštním zřetelem na kriminalitu dětí a mládeže. In.: Kriminalistika, roč. 32. 2001. č. 1.
- [2] Chmelík, J.: Vyšetřování trestné činnosti mládeže a páchané na mládeži v teorii a praxi. 1. vyd. Praha: Ministerstvo vnitra, 1995. 45 s.
- [3] Kaiser, G.: Kriminologie. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1994. 268 s. ISBN 80-7179-002-8.
- [4] Matoušek, O., aj.: Práce s rizikovou mládeží. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 87 s. ISBN 80-7178-064-2.